

Ю.ВЕНЕЛІН І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН

МАТЬОВКА М. (Ужгород)

На зламі XVIII і XIX-го століть південнослов'янські землі залишалися складовою частиною Османської імперії. Незважаючи на те, що соціально-економічні зрушення мали місце і в них – європейська частина країни була чи не найбільш відстаючою в політичному, економічному та соціальному розумінні слова. Однак вимога часу змушувала уряд Порти вдаватися до політичних реформ.

Зокрема, потреби загальнотурецького ринку сприяли розвиткові ремесел у європейських провінціях Туреччини. Уже в кінці XVIII століття у Болгарії, Сербії відбувається помітний ріст ремесла, яке поступово перетворюється з виробництва на замовлення на виробництво для потреб ринку. Необхідно відзначити, що такий процес був об'єктивним. Він був продиктований розпадом військових відносин, а також зовнішніми чинниками, особливо змінами економічного характеру в загальноєвропейському масштабі. Зрозуміло, що ріст ремісничого виробництва у південних слов'ян надав імпульсів для розвитку старих і сприяв виникненню нових міст.

Помітний прогрес відбувся в сільському господарстві. Поряд з натуральними господарствами, в яких застосовувались феодальні і напівфеодальні методи господарювання, з'являється чимало товарних господарств, у яких використовувалась наймана праця. Отже відбувався процес поширення ринкових відносин на селі. Вони вели до появи дрібних товаровиробників, які звільнялись від феодальної залежності, посилювали соціальне розшарування селянства. Так, на початку XIX століття, наприклад у Болгарії, утвердився прошарок робітничого населення, які займалися торгівлею і лихварством, ставали власниками чифликів та іншого нерухомого майна [1]. Необхідно відзначити, що чорбоджії користувалися довірою турецької влади, яка сприяла їм політично та фінансово.

Поєднуючи заняття сільським господарством з торгівлею та лихварством, вони зосередили в своїх руках значний капітал, який використали для посилення власних економічних позицій, а відтак і соціального статусу.

Зростання товарного виробництва допомогло, зокрема в Болгарії, розширити внутрішній ринок і сприятливо позначилося на розвиткові торгівлі. Уже в кінці XVIII ст. болгарські купці витісняють на внутрішньому ринку грецьких, поширюючи свої торгові операції на загальнотурецький рівень. Поступово вони осідають у Константинополі, Відні, Одесі, Бухаресті та інших містах. Це дозволило їм вкладати нагромаджені кошти в залізобудівне, килимарське мануфактурне виробництво.

Вищеназвані процеси не могли не вплинути на зміну в соціально-класовій структурі болгарського суспільства. Саме на початку XIX століття виникла болгарська національна буржуазія, яка могла відігравати політичну роль у громадсько-політичному житті країни. Вона, спільно з духівництвом, стала носіями ідеї Просвітництва, захисниками інтересів болгар. Ідеї Просвітництва були покладені ними в основу національного Відродження болгарського народу. Вони сприяли збільшенню кількості церковних та світських шкіл з болгарською мовою навчання. Зокрема, на початку XIX століття їх кількість зросла до 200 [2]. Незважаючи на те, що більшість світських шкіл перебувала в руках греків, вони у досліджуваній період – важливий чинник зростання національної свідомості болгар.

Отже, не можливо не погодитися з відомим славістом України В.І.Яровим – росту національного відродження в Болгарії сприяли соціально-економічні зрушення, які створили передумови формування болгарської нації та культурно-просвітницький рух, розвиток освіти, що викликали інтерес до її історії [3].

Аналіз болгарського національно-визвольного руху дає підставу стверджувати, що біля його джерел стояв, без сумніву, чернець Хілендарського та Зографського монастирів Паїсій (1772-1798 рр.) [4]. Його праця "Історія слов'яно-болгарська" – перша писемна програма духовного відродження болгар. Вона сприяла розвиткові національних почуттів, вказувала на форми досягнення мети.

Вагомий внесок у становлення болгарської національної ідеї вніс Ю.І.Гуца-Венелін (1802-1839 рр.) [5]. У 1829 році він видав наукову працю "Стародавні й теперішні болгар", яка мала великий вплив не тільки на розвиток історичної науки, але й на пробудження національної свідомості болгарського народу [6]. На основі великого фактичного матеріалу Ю.Венелін, як відзначає один з кращих сучасних українських дослідників його творчого доробку проф. Д.Данилюк, аргументовано довів слов'янське походження болгар [7]. На нашу думку заслуговує уваги сама постановка проблеми Ю.Венеліним. Адже до цього в історичній науці доводилось тюркське їх походження, що мало велике політичне значення. Така концепція виправдовувала присутність Туреччини на Балканах, з одного боку, і заперечувала доцільність національно-визвольного руху болгар як єдинокровного з турецьким народом, з другого.

Безпосереднє знайомство з дійсністю Болгарії, з історією болгарського народу, його культурою дало натхнення й велику користь Ю.Венеліну при оцінці ролі слов'янства у світових процесах, в його

пробудженні у першій половині XIX століття. Наслідки діяльності Ю.Венеліна, його спостереження і висновки були високо оцінені, насамперед, болгарською, а відтак і російською громадськістю. Узагальнюючи її, проф. Данилюк Д. дійшов висновку, що заклик Ю.Венеліна вивчати давню історію слов'ян знайшов цілковиту підтримку передової російської науки [8]. Свій висновок проф. Данилюк Д. переконливо аргументує за допомогою аналізу праць відомих російських вчених М.Погодіна та П.Безсонова, в яких наукова діяльність Ю.Венеліна і, особливо, його слов'янська ідея були високо оцінені. Так, у праці "Історія Закарпаття в біографіях і портретах" автор наводить такі слова М.Погодіна: "... він (Ю.Венелін – М.М.) робить революцію в історії середніх віків" [9]. Для підтвердження цієї тези Д.Данилюк використав оцінку діяльності Ю.Венеліна П.Безсоновим, який зауважив: "Отже, ось яка справа була завершена Венеліним; справа майже безприкладна в історії слов'янства, щоб зусиллями однієї особи, при вкрай мізерних коштах, могли привести з собою духовне відродження п'ятимільйонного племені" [10].

Високо позитивну оцінку діяльність Ю.Венеліна отримала і в творах відомого мовознавця й етнографа А.Дешка. Зокрема, у праці "О Карпатской Руси" він поставив Ю.Венеліна в один ряд з І.Орлаєм та М.Балудянським, які також внесли вагомий вклад у вивчення історії і культури слов'ян [11].

Без сумніву, південнослов'янська національна ідея Ю.Венеліна оживила інтерес до "слов'янського питання". У значній мірі цим питанням пояснюється поява цілої низки науковців, культурних діячів,

у працях яких ідея слов'янства проходить червоною ниткою. До них слід віднести І.Срезневського, Н.Попова, В.Ламанського, В.Макушева, П.Кулаковського, А.Кочубинського, В.Качановського, Т.Флоринського, І.Ягіча та багатьох інших, які у другій половині XIX століття були в центрі уваги всієї європейської славістики і займали найбільш почесне місце в історії слов'янських народів. Зокрема, про одного з них, І.Ягіча, академік М.Сперанський сказав: "Немає ні одної слов'янської народності, яка би з почуттям глибокої поваги і визнання його великого наукового авторитету не говорила про нього, немає в Європі такого місця, де би, поскільки там цікавляться славістикою, ім'я Ягіча не стояло в числі найбільш почесних" [12].

У значній мірі така оцінка відноситься і до Ю.Венеліна як подвижника слов'янської ідеї, фундатора концепції національної повноцінності слов'ян. Його слов'янські потуги, підхоплені наступними поколіннями, завершилися проведенням Всеслов'янського з'їзду, який відбувся у червні-липні 1908 р. у Празі [13].

Отже, ідеї слов'янської єдності, які започаткував у першій чверті XIX століття Ю.Венелін, цікавили протягом усього століття громадську думку багатьох слов'янських країн, вони були головним ідеологічним пластом творчості науковців, діячів культури, просвітницьких об'єднань, у т.ч. і болгарських. Тому зрозумілим є увіковічнення пам'яті Ю.Венеліна болгарським народом, який, крім вияву загальнонародного визнання, спорудив йому пам'ятник в столиці Болгарії Софії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Центрально-Східної Європи.- Львів, 2001.- С. 269.
2. Історія Західних і південних словен (з давніх часів до XX ст.)/ За ред. В.І. Ярового.- К., 2001.- С. 480.
3. Там само.- С. 478.
4. Краткая история Болгарии. С древнейших времён до наших дней.- М., 1987.- С. 114.
5. Радянська енциклопедія історії України.- Т. I.- К., 1969.- С. 261.
6. Данилюк Д.Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (3 давніх часів до початку XX ст.).- Ужгород, 1997.- С. 93.
7. Там само.- С. 92.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Нариси історії Закарпаття (з найдавніх часів до 1918 року). Т. I.- Ужгород, 1993.- С. 415.
12. Зарубежные славяне и русская культура.- Л., 1978.- С. 200.
13. Там само.- С. 223.